

Валентина БОНЯК,
завідувач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ЯК БАГАТОАСПЕКТНИЙ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН

Автором визначено за мету розглянути феномен правового статусу особи в доктрині конституційного права. Досліджуване явище являє собою одну з найважливіших політико-юридичних категорій, що тісно пов'язана з рівнем народовладдя, станом законності і являє собою систему найбільш важливих зв'язків людини і громадянина з державою й суспільством [1, с. 63].

Традиційно питання правового статусу в доктрині конституційного права розглядається в контексті прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Водночас з огляду на той факт, що досить часто при аналізі правового статусу людини як правового становища його наділяють рисами, які властиві правовому статусу людини і громадянина як загальному (генеральному, фундаментальному) конституційно-правовому інституту, це питання потребує окремої уваги.

Аналіз доктринальних джерел за обраною проблематикою свідчить про такі інтерпретації терміно-поняття «правовий статус людини і громадянина»:

1) це юридично закріплене становище особистості в державі й суспільстві, що становить частину її суспільного статусу, належить до якості особи як людини і громадянина та характеризує зв'язки особи з державою і політично організованим суспільством [2, с. 271];

2) це юридично закріплене становище особи в державі та суспільстві, її права, свободи, обов'язки [3, с. 17];

3) юридично закріплене становище людини в її стосунках з іншими учасниками правового спілкування (державою, інститутами громадянського суспільства, іншими людьми) [4, с. 87];

4) складна категорія, що характеризується системністю, універсальністю та комплексністю; відіграє надзвичайно важливу роль в організації суспільних відносин, оскільки шляхом встановлення прав (обов'язків), а також гарантій їх реалізації визначає основоположні принципи взаємодії суб'єктів правовідносин та визначає місце конкретного суб'єкта в суспільстві; характеризується чіткою системністю та стабільністю, що, з одного боку, надає суб'єктам відносин певні гарантії реалізації своїх прав, а з

іншого – запобігає зловживанню наданими їм правами [5, с. 97].

Аналіз вищенаведених інтерпретацій досліджуваного нами термінопоняття дозволяє зробити деякі уточнення: по-перше, мова має радше йти не про правовий статус особистості (як конкретної людини з погляду її культури, поведінки, особливостей характеру), а особи, як людини, індивіда, що посідає переважно високе становище в суспільстві;

по-друге, при визначенні правового статусу людини і громадянина мова швидше йде не про стосунки, а відносини, що виникають між людьми, між людиною і державою, людиною та інститутами громадянського суспільства; по-третє, методологічно некоректно правовий статус, як загальнотеоретичну категорію, ототожнювати з правовим статусом як правовим явищем; по-четверте, не можна погодитись із положенням про те, що категорія правовий статус відіграє надзвичайно важливу роль в організації суспільних відносин..., бо ж правовий статус, як категорія, не може відігравати якої-небудь ролі в організації (упорядкуванні) відносин у суспільстві – ця функція належить юридичним засобам, як елементам механізму правового регулювання. Категорія правовий статус відіграє суттєву роль, бо ж означає однойменне явище правової дійсності.

Серед учених відсутня єдність і у підході до структури правового статусу людини і громадянина. Так, В. Кравченко характеризує його як один із конституційно-правових інститутів, що охоплює собою такі складники: «конституційні принципи правового статусу людини і громадянина; громадянство; загальну правосуб'єктність; основні права, свободи й обов'язки; гарантії правового статусу» [6, с. 97].

В. Молдован та Л. Чулінда до основних елементів правового статусу включають такі: правосуб'єктність, права, свободи, обов'язки, відповідальність [3, с. 17].

Правник В. Серьогін характеризує досліджуваний нами феномен у двох аспектах – вузькому і широкому. У вузькому сенсі до нього вчений включає складники, які безпосередньо визначають становище особи у конституційних правовідносинах – конституційні права і свободи, а також конституційні обов'язки. В широкому сенсі до конституційного статусу (конституційно-правового становища), окрім указаних двох, науковець включає ще чотири елементи: 1) конституційну правосуб'єктність (правоздатність і дієздатність); 2) загальні принципи правового статусу особи; 3) характер правового зв'язку з державою (залежно від того, чи це громадянин, іноземець, апатрид); 4) гарантії реалізації конституційних прав і свобод [4, с. 89].

Вітчизняний дослідник А. Панчишин також характеризує правовий статус як інтегроване поняття, що охоплює собою такі елементи: «а) правові норми, що визначають статус (мова йде про норми конституційного та поточного законодавства, міжнародні договори); б) основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; в) правосуб'єктність; г) правові принципи; д) громадянство; е) гарантії прав і свобод; ж) юридичну відповідальність;

з) правовідносини загального (статусного) типу» [5, с. 96].

Аналіз вищенаведених умовиводів вітчизняних правників про структуру правового статусу людини і громадянина дозволяє зробити такі висновки:

1) науковці розглядають будову досліджуваного феномену як багатоскладове (сумативне) явище, однак із різною кількістю таких елементів;

2) не є коректним віднесення відповідальності (юридичної відповідальності) до елементів структури правового статусу людини і громадянина;

3) поряд із основними правами, свободами та обов'язками законні інтереси також не відносяться до структури досліджуваного явища, адже терміно-поняття «законний інтерес» означає не можливості людини та громадянина (суб'єктивне право), а тільки легітимне прагнення до досягнення того, що не заборонене законодавством і виступає не юридичною, а фактичною можливістю;

4) не поділяємо думку дослідника А. Панчишина і щодо віднесення до елементів структури правового статусу особи правовідносин загального (статусного) типу (тобто, правовідносин як правової форми соціальної взаємодії суб'єктів права задля реалізації інтересів та досягнення результату, що передбачений/не суперечить закону [7, с. 23]), бо ж вони є динамічним, а не статичним явищем, яким виступає досліджуване нами явище;

5) не поділяємо позицію і тих правників, які як структурний складник правового статусу людини і громадянина розглядають громадянство й правосуб'єктність (загальну правосуб'єктність); а громадянство, як постійний політико-правовий зв'язок особи із державою, що знаходить свій вияв у взаємних правах та обов'язках, з погляду теорії правовідносин виступає змістом правових відносин і, як зазначено вище, правовідносини з огляду на їх динамічність не можна віднести до правового статусу особи як статичного утворення;

6) що ж до категорії правосуб'єктності, то вона також не відноситься до структури правового статусу людини та громадянина (вона є передумовою вступу особи в правовідносини), означає передбачену законом здатність суб'єкта бути/виступати учасником правовідносин і є елементом понятійно-категоріального апарату теорії правовідносин.

Отже, все вищевикладене свідчить про те, що конституційно-правовий статус людини та громадянина є багатоаспектним соціально-правовим феноменом і для науки необхідно чітко розмежовувати правовий статус у різних його значеннях: 1) як генеральний інститут конституційного права (статичне явище); 2) як явище правової дійсності (явище динамічне).

Список використаних джерел:

1. Конституційне право України : навч. посібник [для підгот. до іспиту за кредитно-модульною сист. навчання]. 2-е вид., перероб. і доп. / В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Самотуга, Л. А. Філяніна. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 293 с.

2. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / уклад. : Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва. Київ : Хай-Тек Пресс, 2013. 408 с.
3. Молдован В. В. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина: навч. посіб. / В. В. Молдован, Л. І. Чулінда. Київ : «Центр учбової літератури», 2012. 206 с.
4. Серьогін В. О. Конституційне право України : навч. посібник / В. О. Серьогін. Харків : ХНУВС, 2010. 368 с.
5. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. №2. С. 95 – 98.
6. Кравченко В. В. Конституційне право України. Навчальний посібник. Друге вид., доповнене. Київ: Атіка, 2002. 480 с.
7. Сердюк І. А. Основи теорії правоохоронних відносин : монограф. / І. А. Сердюк. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 196 с.

Тетяна СИРОЇД,

завідувач кафедри міжнародного
і європейського права юридичного
факультету Харківського
національного університету
імені В. Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор

УНІВЕРСАЛЬНА МІЖНАРОДНА СИСТЕМА НА ЗАХИСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Журналістика має основне значення для сталого розвитку, захисту прав людини та демократичної консолідації, але залишається досить небезпечною професією. Більше того, в дев'яти випадках із десяти вбивства журналістів залишаються нерозкритими. За даними Обсерваторії вбитих журналістів Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (далі – ЮНЕСКО), у період з 2006 по 2024 рік у всьому світі було вбито понад 1700 журналістів, і майже 9 із 10 випадків цих вбивств залишаються нерозкритими у судовому порядку [1]. Невтішні дані містяться і в Доповіді Генерального директора ЮНЕСКО про безпеку журналістів та безпеку безкарності, опублікованої з нагоди Міжнародного дня припинення безкарності за злочини проти журналістів у 2024 р., в якій зазначено, що 85 % вбивств журналістів залишаються в усьому світі безкарними. А безкарність призводить до збільшення кількості вбивств і часто є симптомом посилення конфлікту та недовіри до закону і судових систем [2].

Інші загрози журналістам як у мережі, так і за її межами продовжують зростати, особливо в неконфліктних зонах. Кількість ув'язнених журналістів досягла рекордно високого рівня, у той час як онлайн-насильство і переслідування підвищують самоцензуру і, в деяких випадках, фізичні напади.